

GOVERN I PODER POLÍTIC A *GERUNDA* (SEGLES I-VIII)

JOSEP M. NOLLA

L'estudi del govern municipal en l'antiguitat clàssica i tardana a *Gerunda* podríem comparar-lo a una moneda, que ens ofereix dues cares: la creu és la falta de dades documentals de tota mena que presentarem i analitzarem tot seguit; i la cara, la uniformitat dels governs de les *ciuitates* a l'occident de l'imperi romà i, més tard, dins del regne visigot, que ens fa possible resseguir un procés, amb pocs noms i molt més pobre del que voldríem, però que reflecteix, de ben segur, la realitat de manera molt precisa.

Abans de continuar endavant, convé deixar ben clar que presentarem la qüestió objecte d'estudi en dos moments concrets ben diferents, que es van substituir en el temps però no de cop, sinó a través d'un procés llarg d'uns quants anys que va significar la transformació d'un model a un altre de ben diferent. Cal, doncs, que el lector ho recordi.

Altrament, convé, encara que només sigui per situar-nos convenientment, dibuixar els grans trets de la història inicial d'aquesta ciutat per fixar el marc cronològic en el qual sobreposarem les dades relatives al govern al poder polític de la *ciuitas*.

UN BREU RESUM HISTÒRIC

La fundació de *Gerunda*, nom preromà llatinitzat, lloc central d'una *ciuitas* encaixada entre el territori d'Empúries, al nord, i *Aquae Calidae* (Caldes de Malavella), a migdia, tingué lloc vers mitjan tercera dècada del segle I aC com a conseqüència, directa o indirecta, de les guerres sertorianes. No es tracta d'una fundació *ex nihilo*, sinó *ex nouo*, ja que parteix d'una potent realitat preexistent, l'*oppidum* de la muntanya de

Sant Julià de Ramis, centre d'una *ciuitas stipendiaria*. No degué ser altra cosa que el trasllat del nucli central cap a un lloc molt ben triat, perfecte per a la funció principal del nou establiment –control absolut sobre la cruïlla de camins formada per la Via d'Hèracles i camins subsidiaris–, molt més a prop de l'aigua i de bons conreus i no gaire lluny, a uns 7 km, de l'establiment primigeni. No sabem encara amb seguretat si aquest desplaçament, aquesta fundació, fou un premi (més probable) o un càstig. De ben segur que la *ciuitas* nova conservà l'antic nom que, passat pel sedàs de la llengua llatina, esdevindria *Gerunda*. El nou *oppidum* fou dotat de sòlides i eficients muralles potenciades per una orografia *ad hoc* i d'un disseny interior ortogonal amb carrers de direcció nord-sud i altres est-oest que definien unes illes de cases rectangulars amb l'eix llarg disposat de llevant a ponent. Era un nou marc que pretenia, com a molts altres indrets del sector nord-oriental de la *Provincia Hispania Citerior*, afavorir la romanització de les classes dirigents i, més tard, de la resta de la població.

L'èxit de la proposta es fa palès en la promoció de la ciutat com a municipi de dret llatí durant el principat d'Octavi August, versemblantment el 15-14 aC, quan va recórrer aquest territori i el va organitzar i dotar d'imponents infraestructures (la Via Augusta). Era una fita d'altíssim valor: la ciutat s'integrava plenament dins de l'organització romana i era concedit el dret de ciutadania a tots els magistrats i membres del nou *ordo* i a llurs famílies, i posava les bases a una extensió ràpida d'aquests avantatges als altres ciutadans. Durant la dinastia flàvia, en els darrers vint anys del segle I, *Gerunda* hauria assolit la categoria de municipi romà, amb la qual cosa es tancaria un llarg procés iniciat amb la fundació del lloc, uns cent setanta-cinc anys abans.

La posició i el lloc de la ciutat va afavorir la seva consolidació i creixement, que se'ns fa palès a través de la recerca arqueològica i que hauria acabat en aconseguir, ja des del segle II, el paper preeminent entre totes les *ciuitates* del quadrant nord-oriental de l'actual Catalunya. Durant el segle III o poc després, engollí completament la *ciuitas* d'*Aquae Calidae* i molt probablement, si ja no en formava part, les terres més occidentals d'*Emporiae* (Pla de l'Estany i Garrotxa).

Pels volts del 300, durant la tetrarquia, *Gerunda* va refer completament les seves muralles i va concentrar la màxima potència a redós de les

portes. En aquells mateixos anys, el 303 o el 304, se'ns documenta el martiri de Feliu i, immediatament, entorn de la seva tomba, un culte que s'anà desenvolupant amb una força extraordinària. Un seguit de sarcòfags obrats, de procedència romana, d'alt cost, documenten la conversió a la nova religió de membres de famílies benestants. Vers el 400, la carta d'Innocenci I ens mostra l'existència d'una diòcesi que hauria de ser, com a mínim, d'uns cent anys d'antiguitat, on hi havia problemes de tipus disciplinari (vegeu Amich, 2006, pàg. 59-62).

La ciutat passà a ser dominada pels visigots pels volts del 476, però no sabem de quina manera. Després de l'ensorrament del regne de Tolosa (507) i, sobretot, de la mort d'Amalaric, quan els gots consolidaren el seu domini i l'estengueren per la península, la nostra ciutat féu evident el seu paper de control de la via i d'element bàsic per mantenir la Septimània, l'apèndix transpirinenc, dins del regne amb un èxit total.

A principis del segle VIII, Àkhila II, amo i senyor de més d'un terç del regne, hi encunyà moneda. La ciutat passà a ser dominada pels àrabs a través d'un pacte cap al 717. En aquesta època, la ciutat conservava el perímetre fundacional amb un sector suburbà molt desenvolupat, al burg de Sant Feliu, on se situaria el conjunt episcopal i el temple martirial de sant Feliu i, molt probablement, a migdia, l'església funerària de Sant Martí Sacosta. Fins al segle IX continuà enterrant-se fora murs.

EL GOVERN MUNICIPAL DE L'ALT IMPERI

Cal, en primer lloc, mencionar el text breu de Plini el Vell, que va morir el 79 dC, en el qual se'ns diu amb claredat que els *gerundenses* eren posseïdors del dret llatí (*Nat. Hist.*, III, 4, 23). La *communis opinio* situa la promoció en l'època d'August (*supra*). És l'única informació d'aquesta mena que trobem en els escrits clàssics.

Les dades epigràfiques, que analitzarem seguidament, són tristament escasses i, tanmateix, bàsiques per aprofundir en el tema que ens ocupa. Ordenem-les cronològicament:

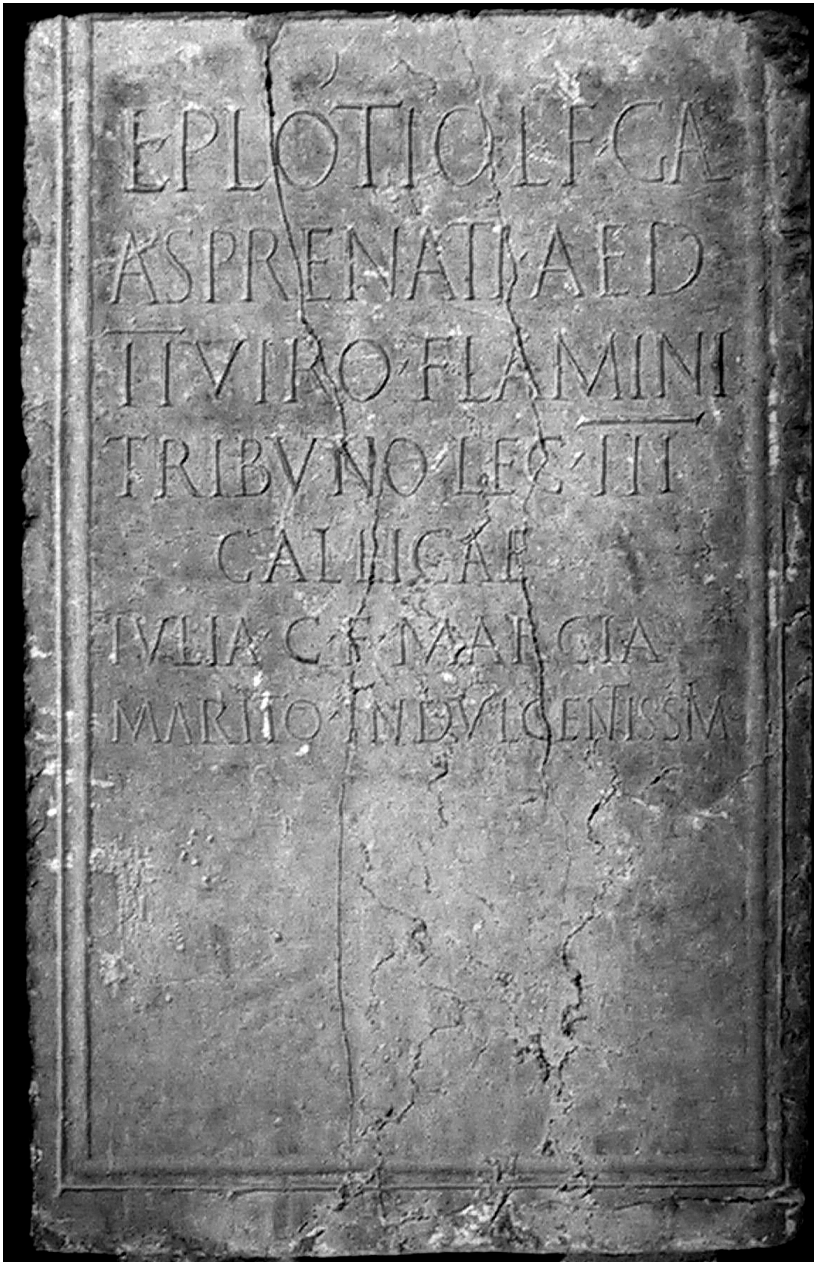
- a) L(ucio) PLOTIO L(ucii) F(ilio) GAL(eria tribu)
ASPRENATI AED(ili)
II(duo) VIRO FLAMINI
TRIBUNO LEG(ionis) III(tertiaie)
GALLICAE
IVLIA C(aii) F(ilia) MARCIA
MARITO INDULGENTISSIMO

Procedeix de l'àrea de la catedral de Girona, on és conservada (Fabre, Mayer & Rodà, 1991, núm. 3, pàg. 26-27, làm. II). Datada amb fermesa dins del segle II, ens permet reconstruir completament el *cursus honorum* municipal (fig. 1).

C(aio) MARIO C(aii)
FIL(io) PAL(atina tribu) VERO
GERUNDENS(i)
OMNIB(us) HONOR(ibus)
IN REP(ublica) SVA FVNCT(o)
FLAMINI PROVINC(iae)
HISP(aniae) CITER(ioris)
P(rovincia) H(ispania) C(iterior)

Trobada a Tarragona i, ara mateix perduda, ens mostra l'existència d'un important ciutadà de *Gerunda*, un membre de l'elit municipal, que assolí, vers el primer terç del segle II, el flaminat provincial, un honor extraordinari que només era a l'abast de gent molt rica i ben relacionada (Alfoldy, 1973, pàg. 79; Alfoldy, 1976, núm. 293, pàg. 161).

L'una i l'altra es complementen i ens permeten conèixer l'estructura del govern de la ciutat en el moment central de l'alt imperi. El *titulus* de L. Ploti Asprenas, de tipus honorífic i foral, manat fer i posar per la seva muller Júlia Màrcia, ens exemplifica un *cursus* honorífic municipal brillant i l'inici d'una carrera equestre a Síria. Va ser primer edil i després duòvir, els dos graus del govern ciutadà, obtinguts mitjançant el vot o l'aclamació del *populus*, càrrecs col·legiats gratuïts, d'un any de durada i jerarquitats. El primer, d'aprenentatge i d'organització; i el segon, executor de les disposicions de l'*ordo decurionum* i amb tasques judicials (*iure dicun-*

Basament foral dedicat per Júlia Màrcia al seu espòs Luci Ploti Asprenas ,que assolí una brillant carrera dels honors. (Claustre de la catedral de Girona (fig. 1).

do). Els *aediles* havien de mantenir el bon ordre a la ciutat, conservar els monuments urbans i tenir especial cura dels temples i del culte que s'hi desenvolupava, vigilar els preus dels productes alimentaris venuts al mercat i afrontar convenientment les males anyades. Els *duoviri* quedaven clarament per sobre en poder i dignitat.

El flaminat, sacerdoci del culte imperial, esdevenia una excel·lent cloenda d'una carrera municipal. Tot i no ser una magistratura, els prestigi, el protagonisme i el fet de ser un sol flamen era una fita important i perseguida per les grans famílies urbanes. Els uns i els altres honoraven el *populus* mitjançant la *summa honoraria*, una aportació econòmica que variava segons el lloc que complementava, moltes vegades, altres mostres d'evergetisme (banquets, *sportulae*, construccions d'edificis públics, espectacles gratuïts...). Magistratures i flaminat eren, alhora, un honor (*honos*) i una càrrega (*onus*).

Cal deduir de la inscripció l'existència de l'*ordo*, el conjunt de decurions que conjuntament amb els magistrats (*aediles* i *Ilviri*) constituïen el senat municipal, l'autèntic govern de la ciutat i del qual, en nombre determinat que ens és desconegut (i que a *Gerunda* s'ha de suposar que no passaria d'unes quantes desenes), en formarien part els més rics de la comunitat. S'hi accedia a través de l'exercici d'una magistratura o captat pel consell, i se n'era per a tota la vida sempre que la ruïna no afectés la família i no es portés una vida de mals costums i indignitats. Hem de suposar l'existència dels *quiquennales*, els duòvirs elegits cada cinc anys, més prestigiosos, car tenien l'encàrrec de fer el cens dels ciutadans, la llista de cadascun d'ells amb les peculiaritats personals del seu *status* jurídic i béns posseïts per poder fixar l'impost, i que tenien potestat per expulsar de l'*ordo* aquells que no mereixien ser-ne.

La inscripció de Tarragona rebla aquest clau. En efecte, ens recorda un flamen provincial, l'honor màxim al qual podia aspirar un habitant de qualsevol dels *populi* i *ciuitates* que configuraven la Citerior, un sacerdoci honorífic d'un any de durada amb residència obligada a la capital provincial, que presidia les grans celebracions del *concilium prouvinciae* en honor de l'emperador divinitzat i els *ludi* que pagava *de sua pecunia*. Cai Mari Ver hagué de ser un home molt ric que no en tingué prou a desenvolupar un *cursus* municipal complet –se'ns diu de manera resumida *omnibus honoribus in republica sua functo* (havent assolit tots els honors en la seva ciutat)–, sinó que aspirà a ser flamen provincial i ho aconseguí. Fortuna i contac-

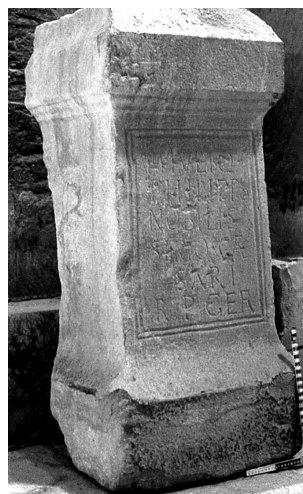
tes, indubtablement, al servei d'un prestigi d'un valor incalculable per a la seva família i de saber que, en deixar el sacerdoti, una estàtua amb un pedestal amb inscripció ornamentaria el fòrum provincial per recordar contínuament l'honor rebut. Ha de quedar clar que l'autèntic govern de la *ciuitas* era a les mans de l'*ordo* que definia les línies i controlava els magistrats amb eficàcia. L'autonomia municipal era limitada i quedava sempre sota l'autoritat del governador de la província.

Dues altres inscripcions d'un conjunt pobre són, amb tota seguretat, de la cinquena dècada del segle III. Es tracta de dedicatòries oficials per part de la ciutat a un emperador o a la seva muller, una manera de fer típica de les comunitats urbanes durant tot l'alt imperi. Vegem-ne els texts:

SABIN|I|AE
 TRANQVILLINAE
 AVGVSTAE
 RES P(ublica) GERVND(ensium)
 (Fabre, Maier & Rodà, 1991, núm. 1, pàg. 23-24)

M(arco) IVLIO
 PHILIPPO
 NOBILIS
 SIMO CAE
 SARI
 R(es) P(ublica) GER(undensium)
 (Fabre, Mayer & Rodà, 1991, núm. 2, pàg. 24-25) (fig. 2).

És interessant, més enllà de la simplicitat de la fórmula, fer notar que en els dos casos va ser la comunitat dels *gerundenses*, magistrats, *ordo* i *populus* que se'ns mostra amb la menció de la *Res Publica Gerundensium*. En altres llocs, en la mateixa època, solia ser l'*ordo* qui acaparava el protagonisme. No pensem, però, que tingui cap mena de significat.

Basament foral dedicat pels ciutadans de Gerunda (*Res Publica Gerundensium*) a l'emperador Filip l'Àrab (fig 2).

EL LLOC DEL GOVERN

El text adduït i les poques inscripcions ens permeten reconstruir el govern municipal gràcies a les similituds amb el d'altres *municipia*. Caldria, ara, intentar definir el marc, típicament romà, on els magistrats i els decurions exercien la seva autoritat i on s'aplegava el *populus* per votar i/o aclamar els candidats cada any. En aquest cas els models també es repeteixen sense canvis significatius a totes les *ciuitates* d'almenys la part occidental de l'imperi.

Des de la baixa república és impensable una ciutat sense fòrum, la gran plaça urbana on es concentrava un conjunt notable de monuments i que era el centre de la vida pública de la comunitat, lloc dels edificis judicials i de govern, i on també era situat el temple principal, que en aquesta època solia estar dedicat al culte imperial. Una mateixa plaça ben situada –sovint de dimensions considerables i que concentrava en l'*area* i porticats la memòria urbana a través de les inscripcions i estàtues d'antics ciutadans il·lustres, de patrons benaurats i d'emperadors i familiars seus– solia concentrar la doble activitat, que no era altra cosa que les dues cares d'una mateixa moneda. En un extrem, el temple i l'espai sacralitzat; i a l'altre, l'esplanada central i els pòrtics que l'emmarcaven, amb alguns edificis necessaris sense els quals, certament, no es concebia l'existència d'un fòrum: la basílica, un edifici prou gran, un eixamplament cobert de la plaça foral –on, entre altres activitats, els *Ilviri* administraven justícia–, i la cúria, una construcció de mides molt variables on es reunien, sota la imatge de l'emperador, els decurions, i des d'on governaven la ciutat. Hi solia haver, associat a la cúria, un *tabularium*, l'arxiu urbà, i de vegades altres espais i llocs no tan fàcils d'identificar i reconèixer (la presó, el tresor, la sala de votacions...).

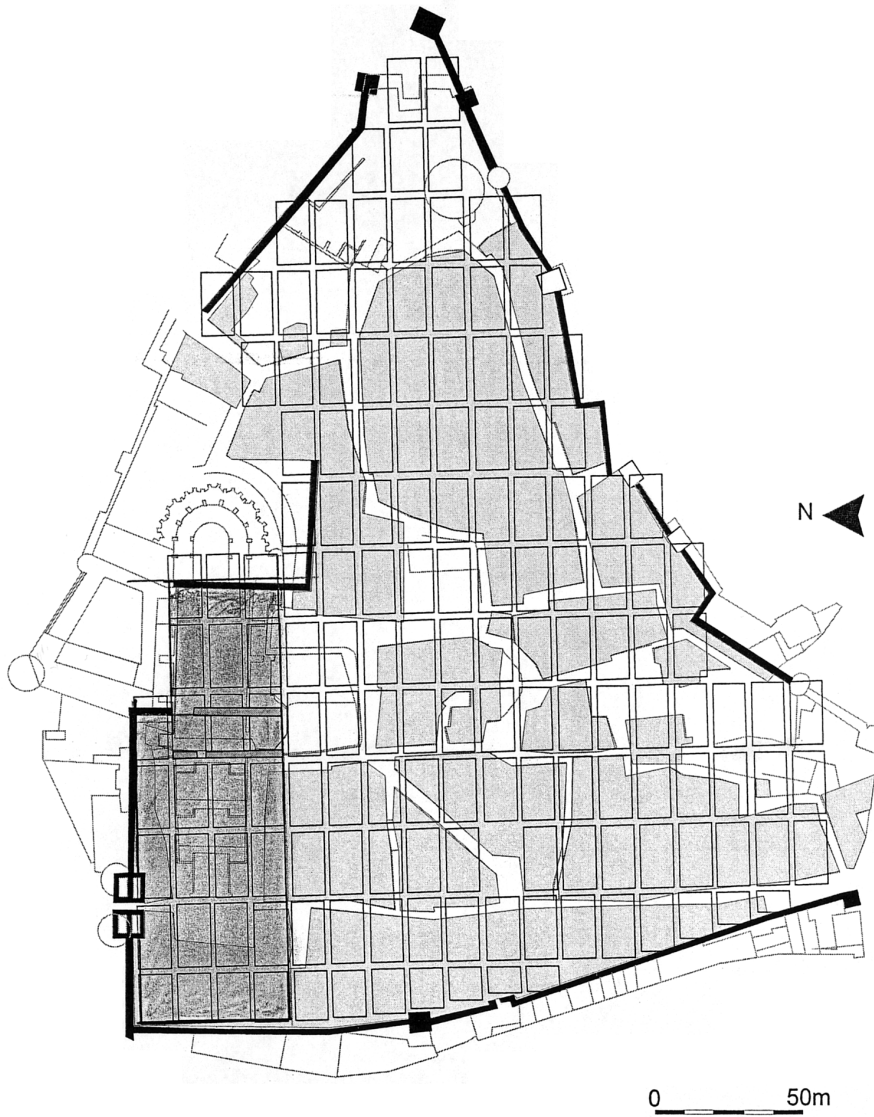
On es localitzava a *Gerunda* el fòrum urbà? Aquesta senzilla pregunta no hauria trobat resposta uns pocs anys enrere. En efecte, el coneixement sobre la nostra ciutat ha crescut exponencialment aquests darrers anys a partir del que podríem considerar la plataforma de llançament, la tesi doctoral que vam defensar fa quasi trenta anys (Nolla, 1977) i en la qual s'aplegaven totes les dades sobre el tema (literàries, epigràfiques, historiogràfiques i, sobretot, arqueològiques), que feien possible rebutjar errors molt assumits i que formaven part d'allò que tothom ha de saber sobre la història de Girona, i començar a posar sòlides bases per construir

les línies mestres de l'evolució de la ciutat d'ençà una fundació *ex nouo*, vers mitjan tercera dècada del segle I aC.

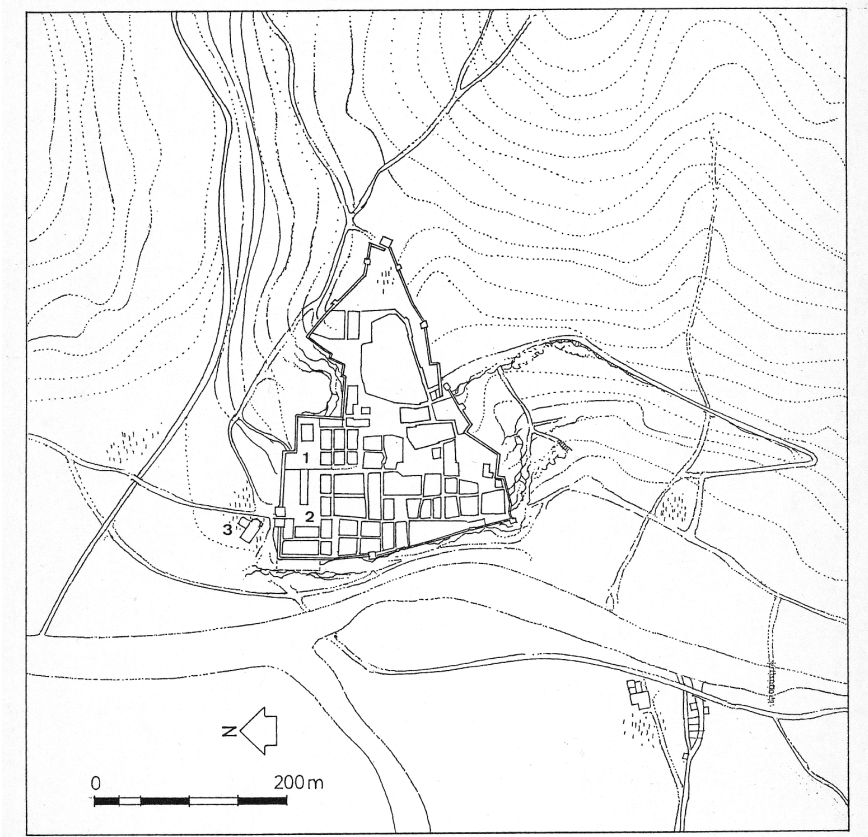
Les noves excavacions efectuades a la ciutat d'ençà 1987, la beca concedida per la Fundació «la Caixa», per documentar amb rigor les restes arqueològiques conegudes, la publicació de l'*Atlas* de la ciutat per part de la demarcació de Girona del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Balears i la municipalitat (Castells, Catllar & Riera, 1992), i els inicis dels treballs sobre història urbana de Girona ha permès, finalment, fer un salt de qualitat endavant que ha fet possible definir la trama teòrica fundacional, perfectament ortogonal (Burch [*et al.*], 2000, pàg. 14-19), i situar amb precisió el lloc central de la ciutat, el seu fòrum, en una zona fortament desplaçada cap a tramuntana, fet que s'explicava per l'orografia complexíssima del lloc, triada pels enormes avantatges militars. Vist amb atenció, no hi havia cap altra possibilitat, ja que era l'únic espai on cabia un conjunt d'aquelles característiques que, a més, afegia l'element magnífic de disposar de dues alçades, que feia factible –amb menys esforç– separar físicament l'espai sagrat de la plaça de l'àrea políticoadministrativa. El resultat final, tan estimat de l'urbanisme i arquitectura romans, devia ser tan espectacular com ho és, ara, la disposició de la catedral en relació a la plaça que s'obre a occident (fig. 3 i 4).

Aquest problema urbanístic no s'ha resolt arqueològicament, sinó a través dels estudis d'història urbana de manera concloent, tal com posen de manifest l'evolució del lloc, la forma a través dels segles, algunes dades arqueològiques i, especialment, documents medievals extraordinaris (Canal [*et al.*], 2003, pàg. 164-176 i 183-199). Així doncs, el fòrum dels *gerundenses* ocupava completament el sector nord de la ciutat fins a un 14% del total de la superfície urbana (fig. 3). Era, per necessitat, un fòrum obert; el principal carrer nord/sud, el tram *intra muros* de la via, el travessava i s'obria uns pocs metres més enllà de la gran porta septentrional (Sobreportes). Era una gran plaça rectangular a tres nivells. A l'est, molt més alt, un espai quadrangular a un doble nivell –uns 2 m–. En el primer, de dimensions més reduïdes, hi hauria l'altar, a l'altre, molt més gran, senyorejava el temple urbà, enmig d'una plaça enllosada i, probablement, emmarcada per tres dels quatre costats, per un porticat que a nord i llevant s'encastava als murs de la ciutat (fig. 3 i 4).

A l'oest, molt més a baix, es localitzava l'*area*, també enllosada i un

Planta de la Força Vella de Girona on s'ha superposat la trama teòrica fundacional i de color més fosc l'espai que ocupà el fòrum de la ciutat (fig 3).

Planta restituïda de *Gerunda* a l'antiguitat tardana avançada. 1.- Antic espai sagrat del fòrum. 2.- Espai cívico-polític del fòrum. 3.- Sector episcopal de Sant Feliu (fig. 4).

triple pòrtic a tot l'entorn (nord, ponent i migdia) que mitjançant criptopòrtics i escales regularitzava una continuada davallada de nivell de llevant a ponent. Més enllà del pòrtic occidental caldria situar la basílica foral i la cúria urbana. Els indicis són certament escassos (Canal [et al.], 2003, pàg. 164-176); però, en realitat, no hi ha cap altra possibilitat. Una escala d'*opus caementicium* amb graons de gres, ben coneguda documentalment i arqueològica (Freixas [et al.], 2000, pàg. 60-64 i 89-92), posava en contacte els dos àmbits, únics, de la plaça (fig. 4). El resultat és el d'un fòrum canònic on la basílica, que ocupava un dels costats curts de la

plaça, afrontava perpendicularment el temple. La diferència més que notable dels àmbits forals intensificava el domini simbòlic del món diví sobre l'humà. En aquest sector de la ciutat s'hauria concentrat la vida pública de la comunitat; lloc de sacrificis i rituals religiosos presidits pels *flamines*, indret d'aplegament del *populus*, l'assemblea, lloc de reunió dels decurions (cúria) i on tindrien el seu estatge els *aediles* i *liuiri*, i on hi hauria l'arxiu municipal (*tabularium*). Entre les columnes i sota els pòrtics inscripcions, pedestals i estàtues aplegarien certa memòria històrica de la comunitat.

EL BAIX IMPERI I L'ANTIGUITAT TARDANA

Aquest sistema de govern s'anà modificant lentament. Ja des de Trajà, havia fet aparició la figura del *curator*, un càrrec nomenat per l'emperador quan una ciutat feia fallida. Controlava tot el poder i s'encarregava de posar ordre, i quan ho havia assolit es tornava a la situació anterior. Aquestes modificacions posen de manifest petits canvis en una manera de fer que començava a entrar en crisi i en la qual els decurions i les famílies de les quals sortien, no podien fer front a tot allò que comportava acaparar magistratures i gomboldar el poble a canvi d'honors i reconeixement públic. No tenim, per Girona, dades de cap mena sobre qüestions de govern municipal per època tardana. Tanmateix, la uniformització del procés, especialment des d'època de Dioclecià, ens permet reconstruir-lo a grans trets a partir d'altres dades generals.

Els càrrecs i les responsabilitats més grans, entre les quals la més important era el cobrament dels tributs, s'heretaven. El poder continuava a les mans dels antics decurions –en aquests anys anomenats curials–, un col·legi cada cop més jerarquitzat en el qual hi havia membres molt rics i ben relacionats; i altres, de ben segur, en el llinar de la pobresa atès que per ser-ne només calia ser propietari de 25 *iugera* de terra, unes 6'5 hectàrees. Se n'escapaven comerciants i mercaders si no havien invertit els seus guanys en l'adquisició de béns immobles, de propietats. Noves magistratures apareixen, el *curator*, deixà de ser un gestor econòmic de moments de crisi per ser elegit per l'emperador o pels curials, entre els més poderosos del col·legi, per ser l'autèntic governant de la *ciuitas*. La situació de dificultats dels més pobres hauria arribat a l'extrem que l'emperador ins-

taurà la figura del *defensor plebis*, la tasca del qual era protegir d'abusos i agressions els més desvalguts entre els homes lliures de la comunitat. Ben aviat, la inèrcia dels temps hauria portat a que el *defensor* fos elegit per la cúria entre un dels seus i que passés a dir-se *defensor ciuitatis*, deixant de banda la funció primigènia per esdevenir una magistratura de prestigi encarregada de fer valer els interessos dels seus davant del governador i l'emperador.

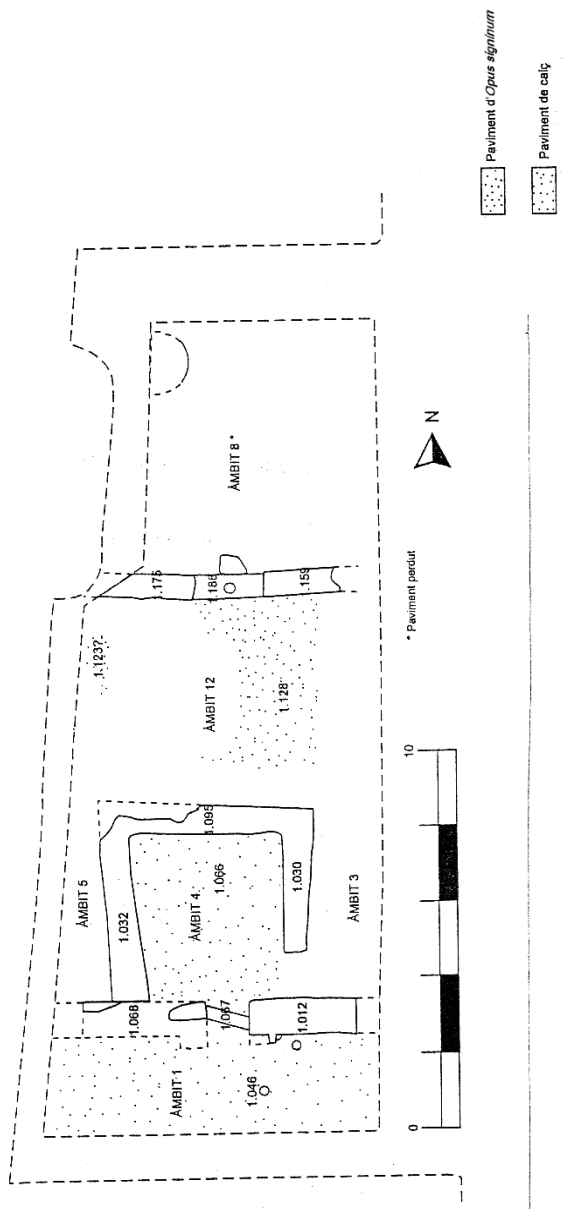
Ja des del segon quart del segle IV, aparegué en escena una altra figura, la importància i el poder de la qual acabaria consolidant-se. En efecte, a partir del decret de tolerància (313) i la Pau de l'Església, els bisbes que existien o que van anar apareixent a cadascuna de les *ciuitates*, esdevingueren representants d'una comunitat cada cop més gran, cada cop més nombrosa i rica, que anà adquirint prestigi i força i que sovint hagué d'actuar de garant dels més desgraciats. La funció jurídica del bisbe, per voluntat dels fidels, hauria entrat en competència amb la dels magistrats fins que, per decisió imperial, hauria acabat esdevenint el jutge de la comunitat quan el sistema de govern entra en crisi fins a desaparèixer. D'ençà d'un moment imprecís dins del segle V, l'autèntic govern urbà es trobaria a les mans del bisbe, de vegades matisat puntualment per magistrats posats per l'estat. En efecte, l'evolució del món i de la societat, els importants canvis socials evidenciats d'ençà el segle III, el tancament de la societat en classes cada cop més closes, la concentració de la riquesa en unes poques mans, la burocratització i control de l'estat cada cop més palès i necessari per permetre funcionar una màquina molt cara i mal greixada, van fer trontollar el govern tradicional de la ciutat, van posar en dubte el model clàssic de *ciuitas*.

Cada vegada més, sobretot a partir de Teodosi, que va fer del cristianisme catòlic religió estatal, l'*episcopus*, el bisbe, sortit de les classes més benestants, de família rica i ben relacionada, amb una excel·lent educació, acumulà un alt grau d'autoritat, de prestigi i de riquesa que li permeté, amb la connivència estatal, exercir-la. *De facto*, exercia el govern, actuant de jutge, aconsellant, apaivagant disputes, fent de pont entre la comunitat i el govern provincial, defensant el seus interessos. Era, altrament, l'Església la institució més activa, l'única capaç d'endegar obres de gran volada, la construcció dels complexos episcopals (palau episcopal, església catedral i baptisteri), dels grans centres martirials (esglésies i *xenodo-*

chia) i dur a terme generoses i continuades accions benèfiques en favor de vídues, orfes, malalts, pobres, desvalguts i viatgers, una autèntica i eficaç vàlvula de seguretat. Sabem que en ocasions va ser el bisbe qui promocionà i manà fer les muralles de la seva ciutat o altres obres públiques útils a tota la comunitat.

Una altra vegada, les dades textuais ens defugen per intentar reconstruir amb versemblança, a Girona, aquesta etapa. Coneixem l'existència ferma d'una Església organitzada d'ençà els inicis del segle V (carta d'Innocenci III, vegeu Amich, 2006, pàg. 59-62), però l'episodi de Feliu i la forta i ràpida embranzida que agafà el seu culte, fan pensar en un origen més antic de com a mínim de la segona dècada del segle IV. En aquesta ciutat, com en les altres, la seva influència, de ben segur, s'hauria fet sentir.

La caiguda definitiva de l'imperi d'occident coincidí amb l'ocupació d'aquestes terres per part dels visigots. Els indicis, més dispersos i imprecisos del que voldríem, fan pensar en un control no traumàtic d'aquestes contrades a diferència d'altres llocs on hi hagué conflictes bèl·lics i violència. A partir d'aquest moment les ciutats van ser posades sota l'autoritat d'un *comes*, el cap militar i polític que, cal suposar, recolzaria en la figura episcopal tot propiciant una certa continuïtat i tot cercant un equilibri que moltes vegades degué ser més que inestable. La crisi subsegüent a la derrota de Vouillé i l'enfonsament del regne visigot de Tolosa, va portar a la intervenció del totpoderós Teodoric rei dels ostrogots per salvaguardar els interessos del seu nét Amalaric, aleshores infant. L'interregne significà l'aplicació de maneres de fer aplicades a Itàlia que havien donat bons fruits, entre les quals hi havia la figura del *praefectus hispaniarum*, que governava els romans segons costums i tradicions propis. El 531, Teudis, precisament a Girona destituí el *praefectus* Esteve, i va posar fi a aquella peculiaritat aparentment tan assenyada. La conversió en massa dels gots al catolicisme el 589, en el tercer concili de Toledo, significà una nova etapa que marcà la història posterior del regne fins a la desaparició quan arribaren els agarens, el 711. Les altes famílies hispanoromanes i godes governaven de bracet amb l'Església. En aquesta etapa el paper del bisbe en el govern de la ciutat degué ser determinant deixant al *comes* tasques militars i d'ordre públic. La carta *de fisco barcinonensium* (Amich, 2006, pàg. 122-127), que afecta la nostra ciutat, informa de la connivència entre el poder polític i el religiós.

Plaça de la Catedral. Restes del gran edifici de l'antiguitat tardana on s'ha proposat situar-hi, com a hipòtesi, el palau del *comes ciuitatis* (fig. 5).

Des d'on s'exercia, durant l'antiguitat tardana, el govern de la ciutat? Al llarg de tot el segle IV i, potser, fins entrada la centúria següent, en l'àrea foral que hem descrit anteriorment (*supra*); els curials, com ara s'anomenaven els antics decurions, els caps de les famílies més riques de la comunitat continuaven exercint, de grat o per força, el poder municipal. La riquesa i la cultura d'aquest grup se'ns fa palesa indirectament a través del conjunt extraordinari de sarcòfags decorats d'origen romà, d'enorme qualitat i d'un preu considerable, que es conserven encastats als murs del presbiteri de l'església de Sant Feliu que, segons hem proposat, han acompanyat constantment el cos del màrtir des del primer terç del segle IV (que reposaria en un dels sepulcres), i de les dues grans vil·les suburbanes, Can Pau Birol (o Bell-lloc del Pla), sobretot (Patiño, 2002; Rodà, 2005, 213-223; Vivó [et al.], 2006, pàg. 103-106), i Pla de l'Horta, a Sarrià de Ter, amb una important fase tardana que posa de manifest la riquesa i el poder dels seus propietaris (Palahí & Vivó, 1994, 157-170; Vivó [et al.], 2006, pàg. 99-101).

Pel que fa a la situació del conjunt episcopal, on residiria i exerciria el seu poder el bisbe, tots els indicis, considerables i, de moment, determinants, ens el situen a redós del temple martirial de Sant Feliu que hauria estat també la catedral i l'únic temple gironí potser fins al segle VII, i segur fins a època carolíngia (Canal [et al.], 2000, pàg. 30-45; Nolla, 2003, pàg. 99-114; Canal [et al.], 2004, pàg. 141-159) (fig. 4 i 3).

Fa ben poc, les excavacions arqueològiques efectuades a la plaça de la Catedral, davant de la imponent escalinata, van permetre posar al descobert un gran edifici que s'alineava paral·lel al *Cardo Maximus*, quan aquest creuava el fòrum, i que ocupava una part significativa de l'antiga *area*, espai públic des de la fundació. Els murs enormes que fan possible imaginar un segon pis, els sòls i acabats, la superfície ocupada, el lloc, a tocar la porta septentrional de l'*oppidum*, el lloc, privilegiat des de tot els punts de vista, la història posterior de l'edifici a època carolíngia i una cronologia arqueològica adequada, dels voltants del 500, ens han fet proposar la ubicació, en aquell indret, del palau del *comes ciuitatis* visigot, un lloc de prestigi, vital, i immediat al conjunt episcopal, l'altre centre de poder en aquella època (Garcia, 2004, pàg. 347-354) (fig. 5). Els dos llocs haurien continuat essent els símbols del poder durant el curt episodi del domini àrab, que finí amb el pas de la ciutat als enviats de Carlemany per decisió dels *gerundenses*. Aquesta nova etapa veié canvis molt lents en la

situació dels centres de govern i de prestigi; el primer i més significatiu dels quals, de forta càrrega simbòlica, va ser la creació d'una catedral *intra muros*, en lloc dominant, en el prestigiós indret on senyorejaven el vell temple pagà de culte imperial, el millor espai topogràfic de tots, tal com se'ns fa evident cada dia.

BIBLIOGRAFIA

- ALFOLDY, G. (1973). *Flamines Provinciae Hispaniae Citerioris*. (Anejos del Archivo Español de Arqueología, IV).
- ALFOLDY, G. (1976). *Die Römischen Inschriften von Tarraco*. Berlín.
- AMICH, N. M. (2006) «*Les terres del nord-est de Catalunya a les fonts escrites d'època tardoantiga (segles IV-VII). Les seus episcopals de Girona i Empúries i el culte a Sant Feliu de Girona a l'antiguitat tardana.*» *Monografies de l'Institut d'Estudis Gironins*. Núm. 19. Girona.
- BURCH, J.; NOLLA, J.M.; PALAHÍ, L.; SAGRERA, J.; SUREDA, M.; VIVÓ, D. (2000). *La fundació de Gerunda. Dades sobre un procés complex de reorganització d'un territori.* «*Empúries*», 52 (Barcelona), pàg. 11-28.
- CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, J.M.; SAGRERA J. (2000). *El sector nord de la ciutat de Girona. De l'inici al segle XIV.* Girona (Història urbana de la ciutat de Girona. Reconstrucció cartogràfica, 4).
- CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, J.M.; SAGRERA J. (2003). *Girona, de Carlemany al feudalisme (785-1057). El trànsit de la ciutat antiga a l'època medieval.* Girona (Història urbana de la ciutat de Girona. Reconstrucció cartogràfica, 5).
- CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, J.M.; SAGRERA J. (2004). «*La Catedral i Girona: l'entrada del complex episcopal dins murs entre els segles X-XI.*» *Actes del II Congrés d'Història de Girona. La Catedral de Girona. 27 i 28 de novembre de 2003.* *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLV (Girona), pàg. 141-159.
- CASTELLS, R.; CATLLAR B.; RIERA, J. (1992). *Girona ciutat. Catàleg dels plànols de la ciutat de Girona del segle XVII al XX*, Girona.
- FABRE, G.; MAYER, M.; RODÀ, I. (1991). *Inscriptions romaines de Catalogne. III. Gérone*, París.
- FREIXAS, P.; NOLLA, J.M.; PALAHÍ, L.; SAGRERA, J.; SUREDA, M. (2000). *La Catedral de Girona. Redescobrir la seu romànica. Els resultats de la recerca del projecte PROGRESS*, Girona.
- GARCIA, G. (2004). «*Excavacions a la plaça de la Catedral de Girona*», *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. La Bisbal d'Empordà, pàg. 347-354.
- NOLLA, J. M. (1977). *La ciudad romana de Gerunda*. Bellaterra (tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona).

- NOLLA, J. M. (2003). «*Un temple per a una ciutat*». *La Catedral de Girona. L'obra de la Seu* (a cura de P. Freixas i J. M. Nolla). Barcelona, pàg. 99-114.
- PALAHÍ, L. i D. VIVÓ (1994). «*Anàlisi estructural de la vil·la del Pla de l'Horta*» (*Sarrià de Ter, Girona*), *Congrés d'homenatge al Dr. Jaume Marquès Casanovas. Cultura i societat a les terres de Girona. Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXIII (Girona), pàg. 157-170.
- PATIÑO, C. (2002). *Les produccions musives de les vil·les suburbanes de Gerunda*. Girona (Treball de Recerca de tercer cicle. Universitat de Girona).
- RODÀ, I. (2005). «*El mosaic de Bell-lloc*». *Girona a l'abast, VII-X*. Girona, pàg. 213-223.
- VIVÓ, D.; PALAHÍ L., NOLLA J.M.; SUREDA, M. (2006). *Aigua i conjunts termals a les ciutats d'Emporiae, Gerundae i Aquae Calidae... 'Sed uitam faciunt'*. Girona.